

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (2): 879-890

Francis Bacon'ın Lâik Ahlâk Anlayışı

Francis Bacon's Secular Ethics

Tuğba Torun

Dr. Öğrt. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı
Felsefe Tarihi Bilim Dalı
Assistant Professor, Duzce University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Islam, History of Philosophy
Düzce/Turkey

tugbatorun@duzce.edu.tr

orcid.org/0000-0002-9814-8999

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 18 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 13 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 879-890

Cite as / Atıf: Torun, Tuğba. "Francis Bacon'ın Lâik Ahlâk Anlayışı [*Francis Bacon's Secular Ethics*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/2 (Aralık 2020): 879-890

<https://doi.org/10.18505/cuid.782249>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: Ethics has been an important discipline that has been discussed for ages without losing its importance or timeliness. With this importance, a problem regarding the source of ethics appears throughout the ages with different views and theories following accordingly. One of the various suggestions made regarding the source of ethics is the secular understanding of ethics. The modern period where knowledge is thought to be power is also the period where secular ethics came into prominence. Accordingly, the purpose of this article is to study secular ethics, a perception of ethics that interprets the source of ethics outside of the religion and within the earthly world and considers reason to be the ethical principle rule maker. The aforementioned way of thinking was put forward in accordance with the English philosopher Francis Bacon (d. 1626) who was referred to as the father of modern science owing to him uttering "Knowledge is power" slogan at his age. Although the philosopher is more widely known more for his properties as a scientist, he also shared his thoughts on ethics in his works titled *The Essays* and in *The Advancement of Learning*. Although the ideas suggesting that religion is not the source of all ethics were voiced prior to Bacon, he, as a clear reflection of the fundamental characteristic of English empiricism, went down in history as the first person who expressed the modern philosophy approach and enlightenment view replacing classical philosophy approach and teleological universe view in the English history of thought. Bacon stated clearly that experiments and experiences are essential for scientific knowledge and accordingly, emphasized that the mind could explain everything related to humanity and the universe. This emphasis laid the ground for a secular moral understanding which does not base religion as its source, thus making it secular. With that mentioned, it should be noted that the period that he was in had an important role in his acceptance of secularized ethics. The said time period is a period where the Industrial Revolution occurred and colonization policies rose with it. Accordingly, how the Industrial Revolution and the scientific developments that led to it had encircled Bacon could be understood from his motto. This encirclement could easily be seen in his leadership of settling in science as a power in our minds and how he reflects the scientific methods to the ethics. As much as the socio-cultural conditions that were created by the Industrial Revolution had an effect on the ideas of Bacon, the psychological effect that was created by his "Knowledge is Power" understanding had an influence over colonial policies. The viewpoint "Knowledge is power", which prepared the Industrial Revolution and later on utilized it to increase its own importance and strength, brought mental transformation and changes in consciousness with it. Humanity now believed that they had authority over nature and had the power to rule over it. It developed an ethical viewpoint that it could utilize nature as it likes for its own benefit and comfort. The said consciousness has created differences in ethics and behaviors while causing the purposes of and ways to be ethical to change. Accordingly, having information has emerged as the most important ethical act and sentiment; reality and meaning have been started to be searched in the world where humans could feel and see. It could be said that the secularized ethical viewpoint Bacon laid the foundations of started here. In addition to controversial aspects of secular ethics that Bacon tried to lay the foundations of independent of religion, we could refer to a positive aspect such as this: In the present, religion has sometimes been suggested as the source of the evil deeds that were done by humans and even natural and ethical evils have been used to imply that there is a God that wants bad things for humanity. Secular ethics could be utilized to show how ungrounded these claims are. In other words, secular ethics could be utilized to point out that claims putting the responsibility of immoral attitudes and acts on religion and blaming religion for these acts have no concrete ground. Although his personality as an ethics philosopher has been secondary, the importance he has due to voicing an ethical understanding that is outside of religion, that is secular ethics, makes it clear that there is a need for more studies regarding him. This article was written due to this necessity and utilized secondary sources to present Bacon's views on ethics.

Keywords: Moral Philosophy, Philosophy, Francis Bacon, Ethics, Secular.

Francis Bacon'ın Lâik Ahlâk Anlayışı

Öz: Ahlâk, her dönemde tartışılan ve güncelliğini ve önemini yitirmeyen bir disiplindir. Bu önemiyle birlikte ahlâkın kaynağının ne olduğu sorusu da yine bir problem alanı olarak her dönemde karşımıza çıkmakta, buna dair farklı görüşler, teorilerle karşılaşmaktadır. Ahlâki değerlerin kaynağıyla ilgili ileri sürülen farklı teorilerden birisi de lâik ahlâk anlayışıdır. Bilginin bir güç olduğu yönündeki düşüncenin benimsendiği modern dönem aynı zamanda lâik ahlâkın da öne çıktığı bir dönemdir. Buna binaen bu makalenin amacı da ahlâkın kaynağını dinden ayrı tamamen dünyevi alan içinde açıklayan, ahlâki ilke koyucu olarak da akli kabul eden lâik ahlâk anlayışını ele almaktır. Söz konusu ahlâki düşünce, modern dönemin başlangıcına damgasını vuran, "Bilgi güçtür" sloganını açık bir biçimde dile getiren ve bu sebeple modern bilimin babası olarak kabul edilen İngiliz filozofu Francis Bacon'dan (öl. 1626) hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Filozof daha çok bilim adamı vasfı ile öne çıkmış olsa da hem *The Essays* hem de *The Advancement of Learning* isimli eserlerinde ahlâkla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Her ne kadar ahlâkın kaynağının din olamayacağına yönelik fikirler, Bacon'dan daha önceleri de dillendirilmiş olsa bile o, İngiliz düşüncesinin temel karakteri olan emprizmi yansıtmak şeklinde, klâsik felsefe anlayışının ve teleolojik evren görüşünün yıkılıp yerine doğal yasalar ve akıl merkezli bir evren açıklamasının geçtiği modern felsefe ve aydınlanma görüşünü İngiliz düşünce tarihinde ilk dillendiren kişi olarak tarihe geçmiştir. Bacon, deneye ve tecrübeye dayalı bilimsel bilginin insan için vazgeçilmez bir güç olduğunu açık ve net olarak ifade etmiş; buna bağlı olarak aklın insana ve evrene dair her şeyi açıklayabileceğini kuvvetli bir şekilde vurgulamıştır. Bu vurgu ise kaynağını dinden almayan dolayısıyla rasyonel temelli seküler bir ahlâkın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte onun lâik bir ahlâki benimsemesinde içinde bulunduğu dönemin önemli bir etkisinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Söz konusu dönem, Sanayi devriminin yaşandığı ve onunla birlikte sömürge politikalarının arttığı bir zaman dilimidir. Nitekim Sanayi devriminin ve onu hazırlayan bilimsel gelişmelerin Bacon'ı nasıl kuşattığı filozofun ismiyle birlikte anılan mottosundan da anlaşılmaktadır. Bu kuşatılmışlık, bilimin bir güç olarak zihinlere yerleşmesindeki ve bilim metodunu ahlâka yansıtmasındaki öncülüğünde rahatlıkla görülebilir. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı sosyo-kültürel şartların Bacon'ın düşünceleri üzerinde etkili olması kadar Bacon'ın "bilgi güçtür" anlayışının yarattığı psikolojik hissiyat da sömürgeci politikalarda etkili olmuştur.

Sanayi devrimini hazırlayan daha sonra ise ondan beslenerek önemini ve gücünü artıran bilginin bir güç olduğuna yönelik telakki, zihinsel dönüşümü ve bilinç değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Artık insan tabiata hâkim ve onu yönetecek güce sahip olduğuna inanıyordu. Bu inançla tabiatı kendi menfaat ve konforu için istediği gibi kullanabileceğine dair bir bilinç geliştirdi. Bu bilinç, beraberinde, ahlâki görüş ve tavırlarda da değişikliğe sebep olmuş ve ahlâklı olmanın amaç ve biçimleri farklılaşmıştır. Buna binaen bilgi sahibi olmak en önemli ahlâki düşünce ve davranış olarak ortaya çıkmış; hakikat ve anlam insanın hemen yanı başında, eliyle dokunup gözüyle gördüğü bu dünyada aranmaya başlamıştır. Bacon'la başlatılan lâik ahlâkın fikri zemini de burada oluşmuştur denilebilir. Bacon'ın dinden bağımsız olarak temellendirmeye çalıştığı lâik ahlâkın tartışmalı yönlerinin yanında şöyle bir olumlu yönünden bahsedilebilir: Günümüzde insanın yaptığı ahlâki kötülüklerin kaynağında dinin olduğu zaman zaman iddia edilmekte hatta tabii ve ahlâki kötülüklerden hareketle insanlar için kötülük isteyen bir Tanrı'nın varlığı iddiaları ileri sürülmektedir. İşte lâik ahlâk bu tür iddiaların ne kadar temelsiz olduğunu göstermek için bir çıkış yolu olabilir. Yani insan iradesinin ürünü gayr-i ahlâki tutum ve davranışların, ahlâki kötülüklerin dine yüklenmesinin ve dinin bu kötülükler sebebiyle suçlanmasının sağlam bir temelden yoksun olduğunun anlaşılmasına lâik ahlâk vesile olabilir. Ahlâk filozofu kimliği ikincil planda kalmış olmakla birlikte din dışı bir ahlâk anlayışını, lâik ahlâki dile getiren ilk kişi olmasının kazandırdığı öneme binaen Bacon hakkında çalışma yapılmasının gerekliliği açıktır. Böyle bir gerekliliğin neticesinde varlık bulan bu makalede de Bacon'ın ahlâka dair görüşleri, daha çok ikincil kaynaklara başvurularak tasviri bir yöntemle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk felsefesi, Felsefe, Francis Bacon, Ahlâk, Lâik.

Giriş

İngiliz filozofu Francis Bacon (öl. 1626), klâsik felsefi anlayışın ve teleolojik evren görüşünün yıkılıp yerine doğal yasalar ve akıl merkezli bir evren açıklamasının geçtiği modern felsefi ve aydınlanmacı anlayışı ilk dillendiren kişi olarak tarihe geçmiştir.¹ Ayrıca o, modern İngiliz felsefe ve biliminin öncüsü ve hatta kurucusu kabul edilen² dolayısıyla bu felsefenin kendisiyle başlatıldığı bir filozoftur. Bacon'dan önce İngiliz felsefesinde, Ortaçağın hüküm sürdüğü dönemde adı anılan, John Scotus Eriugena (öl. 877), Roger Bacon (öl. 1292), Ockhamlı William (öl. 1349) gibi filozoflar olmasına rağmen bu felsefenin Francis Bacon ile başlatılmasının sebebi, onun İngiliz bilim ve felsefesinin karakterini oluşturan tümevarım yöntemini, yani mpirizmi/deneyi savunmasıyla ilgilidir. Nitekim İngilizce'de yazılmış ilk felsefe kitabı olan *Öğrenmenin Geliştirilmesi*'ni (*Advancement of Learning*, 1626) kaleme alan Bacon'dır.³

Francis Bacon'ın entellektüel biyografisi açısından önemli sayılabilecek hususlardan birisi, 1760 yılında İngiltere'de başlayan Sanayi Devriminin hemen öncesinde yaşamış; dolayısıyla bu devrimi hazırlayan şartların içinde düşüncesini oluşturmuş olmasıdır. Sanayi devrimi, sosyo-kültürel bakımdan pek çok felsefi ve siyasi yeniliklerin de kapısını aralamıştır. Devrimle birlikte İngiltere'de felsefi olarak biyolojik evrimci görüş daha fazla dillendirilerek sistematik bir biçim kazanmış, gelişip yayılmıştır. İngiliz siyasi ve belki kültürel hegemonyasının güçlenmesinde en önemli faktörlerden olan İngiltere'nin sömürge politikasının hız kazanması da bu devrimle birlikte başlamıştır.

Sanayi devrimini doğuran bilimsel ilerleme, beraberinde, insanların daha refah, daha konforlu ve sonuçta daha mutlu bir hayat yaşayacağına, acıların yok olacağına dair bir düşüncenin de zihinlerde yer etmesine sebep olmuştur. Sanayi devrimini yaratan veya devrimin yarattığı yeni bilim anlayışının kurucu baba filozofu olarak kabul edilen Bacon, bu süreçte, özellikle, insanın yaşam şartlarını geliştirmek için tabiatı yönetmesini sağlayacak bir gücü elde etmesi yönünde onun yeni bir bilinç geliştirmesine önemli derecede katkı sağlamıştır. Bu süreç, aynı zamanda, "bilginin elde edilmesinin en büyük etik üstünlük olduğuna" dair bir inancın yerleşmesine de zemin hazırlamıştır. Bacon'ın düşüncesinin etik alana en büyük etkisinin bu noktada olduğu rahatlıkla söylenebilir ki lâik ahlâki doğuran fikri zemini de burada bulmak mümkündür. Nitekim bilim bir güç olarak kabul edilince deney ve gözlem alanının dışında kalan metafiziksel hakikat ve anlam arayışı önemini yitirmiş; pratik ve maddi amaçlar ise önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak ahlâki değerler de pratik amaçlara hizmet eden tutum ve davranışlara göre belirlenmiş, dolayısıyla tamamen dünya ile sınırlı ve dünyaya yönelik bir değer anlayışı yerleşmiştir.⁴

Bacon'ın bilgi ve güç ile birlikte düşündüğü ilerlemeden beklenen daha mutlu ve refah bir hayatı hak edenlerin elbette Batılı insan olduğu, bilhassa evrim teorisinin etkisi de düşünüldüğünde, kuvvetle muhtemeldir. Buna dair anlatılan biri klâsik diğeri modern felsefeye mensup iki filozof, Aristoteles (öl. MÖ. 322) ile Bacon arasında geçen kurgusal bir diyalogda Bacon, Aristo'ya onun bilgilerinin insanlığı geriye götüreceğini, bilimin çok hızlı ilerlediğini, bu yeni durumun insanların koşullarını daha iyi hale getirip yaşadıkları acıları azaltacağını

¹ Mine Kaya Keha, "Modern Felsefenin Öncüleri: Descartes ve Bacon'da Yöntem Sorunu" *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 56 (Haziran 2016), 118; Betül Çotuksöken, "İnsan-Dünya İlişkisi İçin Francis Bacon'ı Yeniden Okumak", 3.

² John Henry Wadley, *Ethics, Principles and Logic* (Indiana: Author House, 2009), 23. Eserde Bacon'ın özellikle ölüm ilanı ile cenaze işlemlerinin gerçekliği hususunda bazı şüpheler bulunduğu dair iddialar için bk. 23.

³ Harun Anay, "Jeremy Bentham'ın Etkisi ve Yararcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi", *Osmanlı Araştırmaları*, 37 (2011), 101.

⁴ Michael W. Fox, *Bringing Life to Ethics: Global Bioethics for A Humane Society* (Albany: University of New York Press, 2001), 119-120.

söyler; Aristo'ya "etrafına bir bak ve ilerlemeyi gör" şeklinde bir ifade kullanır. Bacon'ın sözleri karşısında Aristo, klâsik filozofların düşünce ve arayışlarını ortaya koyan şu soruyu sorar: "Bütün bu ilerlemeler insanları gerçekten mutlu yapacak mı?" Gerçekte bu soru ahlâkın da temel sorularından biridir: İnsanın mutluluğunun kaynağının ne olduğu sorusu. Aristo, insanın gerçek mutluluğu hissettiği yerin beden değil içsel yaşam, ki bununla kastettiği ruhtur, olduğuna, mutluluğun elde edilmesi için de akıl ve erdem gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁵ Bu kurgusal hikâyeden anlaşılıyor ki Bacon, antik dünyanın ahlâk anlayışı ve bunu en iyi temsil ettiği düşünülen *Nikomakhos'a Etik* ile Hıristiyan ahlâk düşüncesinden farklı bir erdem görüşü ortaya koymuştur.⁶

Bacon'ın bazı eserlerinde ahlâkla ilgili görüşlerine yer vermiş olmakla birlikte gerçekte o bir ahlâk filozofu değildir. Bu durum onun eserlerinden sistematik bir ahlâk anlayışının çıkarılmasına imkân vermez.⁷ Bilimsel yeni bir metot ortaya koymak amacıyla yazdığı ve dolayısıyla sistematik bir ahlâk görüşü iddiası taşımaktan uzak olan⁸ ancak ahlâk felsefesine dair görüşlerini ayrıntılı olarak tartıştığı eseri, *The Advancement of Learning ve Essays*'dir.⁹ Filozof, dünyayı iyi ile kötünün çatışma alanı olarak tanımlamıştır. İnsan ruhunun akıl ve irade olmak üzere iki özelliği olduğunu söyleyen düşünürüne göre akıl, mantık ve anlama/kavrama ile ilgili bir insan hassası iken irade, insanın iyi ve kötü eylemlerini konu edinen etikle ilgilidir.¹⁰ Klâsik ahlâk felsefesini hem teorik olduğu hem de insana odaklanmanın sonucunda tabiat hakkındaki araştırmaların değersizleştirildiği gerekçesiyle eleştirmiştir.¹¹ Bu bakış açısından dolayı onun ahlâk felsefesinin tamamen pratik alanla ilgili olduğunu, Kant'ın ifadesiyle pratik akıl üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür.¹²

Ruhun iki özelliği ile benzer olarak ahlâki bilginin elde edilmesinde akıl ve iradenin etkisinden söz eden filozof, bunlardan aklın iyinin tabiatını tanımladığını iradenin ise iyinin nasıl arzu edileceğini, buna dair kuralları belirlediğini ifade etmiştir. Burada iyi olanı arzu etmek iradenin bir eylemidir ve Bacon'a göre bu da tutkularla ilişkilidir ki bununla filozofun düşüncesinde iradenin tutkular tarafından yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tutkuların insanı bazen yanıltabileceğine ve iradeyi iyilik yapma uğruna yanlış davranışa sevk edebileceğine dair endişeyi de dile getirmiştir.¹³ İrade, bir şeyi elde etme yönündeki eğilim olarak tanımlanarak arzu, ihtiyaç ve ümitten oluşan üç unsurundan söz edilmiştir¹⁴ ki bu da Bacon'ın iyi/faydalı olanı arzu etmenin iradeyi eyleme geçirdiğine dair görüşüyle örtüşmektedir.

Filozof, ahlâki bilginin elde edilmesinde aklın eğitime de dikkat çekmiş, bu eğitimle erdemleri elde etme araçlarına ulaşabileceğini düşünmüştür. Yukarıda da ifade edildiği üzere, ahlâki bilginin elde edilmesi için gerekli olan iki unsurun akıl ve irade olduğuna dikkat çekmesi, aynı zamanda ahlâk ve erdemlere ulaştırıcı temel vasıtaların bu iki özellik olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak aklın eğitimi de ahlâk açısından önemli olmaktadır. Bunun için ise tavsiye ettiği yöntem şudur: Her birey kendi kendisini muhasebe ederek erdemi elde etmek hususundaki kapasitesini yani neyi ne kadar yapıp yapamayacağını öğrenmelidir. Mu-

⁵ Kathy McReynolds, *Enhancing Our Way to Happiness: Aristotles Versus Bacon on the Nature of True Happiness* (Maryland: University Press, of America, 2004), 1.

⁶ Perez, Zagorin, *Francis Bacon* (USA.: Princeton University Press, 1999), 133.

⁷ Ian Box, "Bacon's Moral Philosophy", *The Cambridge Companion to Bacon*, ed. Markku Peltonen (Cambridge: The Cambridge University Press, 1996), 260.

⁸ McReynolds, *Enhancing Our Way to Happiness*, 4.

⁹ Francis Bacon, *The Major Works*, ed. Brian Wickers (New York: Oxford University Press, 2002), 677.

¹⁰ Zagorin, *Francis Bacon*, 130-178.

¹¹ Box, "Bacon's Moral Philosophy", 261.

¹² Zagorin, *Francis Bacon*, 130.

¹³ Zagorin, *Francis Bacon*, 130.

¹⁴ Mustafa Çağrırcı – Hayati Hökelekli, "İrade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

hasebenin imkânı ise insanın kendisini, karakter, eğilim, tutku ve ihtiyaçlarını bilmesine bağlıdır. İnsanın bu yönlerini, gizli eğilimlerini, kapasitesini bilmesi veya farkına varması ancak bir eylem içinde mümkündür, yani insan kendisini bir faaliyet, eylem içinde tanıyabilir. Dolayısıyla insanoğlu arzu ettiği ve faydasına olan şeyi ne ölçüde gerçekleştirebileceğini pratik hayatın içinde öğrenir ve anlar. Bu realite, Bacon'ı pratik bir ahlâk görüşü savunmaya yöneltmiştir. Bununla birlikte iradeyi yönlendiren arzu ve istekleri etkileyen unsurlara da dikkat çekmiştir ki bunlar gelenek, alışkanlık, eğitim, övgü ve yergilerden oluşmaktadır. Erdemli davranışlarda bulunmaya ve bunların alışkanlık haline getirilmesine katkı sağlayacak en etkili araç, ona göre, erdemli amaçlar edinmek ve bu amaçları hayat boyunca kararlı bir biçimde sürdürebilmektir.¹⁵ Bu noktada davranışları şekillendiren erdemlerin kaynağının ne olduğu, erdemlerin belirleyicisinin kim veya ne olduğu sorusu sorulduğunda düşünürün lâik ahlâk anlayışı ile karşılaşmaktadır.

Lâik ahlâka (secular ethics) dair düşüncelerin ortaya çıkması Ortaçağ'a kadar geri götürülebilirse de¹⁶ asıl önem kazanmaya başladığı dönem yaklaşık 17. yüzyıldır. Özellikle Rönesans'la birlikte insanoğlunun hayatının merkezinde yer alan kutsal kavramı bu merkezi konumunu yavaş yavaş kaybetmeye, onun bıraktığı boşluğu ise akıl almaya başlamıştır. Bu durumun Aydınlanma döneminde doruk noktasına ulaştığı söylenebilir ki artık Tanrı'ya kendi yarattığı dünyadan eli eteği çektilmiş ve Tanrı oraya herhangi bir müdahalede bulunma kudretinden yoksun bir varlık haline getirilmiştir. Tanrı'nın tamamen gökyüzüne hapsedilmesi ve dünyayı yönetme gücünün elinden alınması aslında "sosyal ateizm" anlamına gelmektedir. Çünkü akla yapılan vurgu ve aklın gücünü temsil eden bilim, akla imanın göstergesidir ki bilime olan bu güven kimilerince "kripto din" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷ Bu şekilde akla duyulan güven sonucu din sadece kalben hissedilen bir huzur ve güven duygusunun adı olmuş ve bunun dışında herhangi bir görünürlüğe ve etkiye ihtiyaç duyulmayan bir olguyu tanımlamak için kullanılmıştır. Böyle bir bakış açısını ifade etmek için *sosyal ateizm* kavramının kullanılması da kendi içinde tutarlı görünmektedir.

Aklı ahlâki değerlerin kaynağı kabul eden anlayış ilkçağlardan beri vardır. Örneğin ilkçağlarda Stoacılar, akli ahlâkın kaynağı olarak kabul eden bir felsefi düşünceyi savunmuşlardır. Onlar "doğaya uygun yaşamak" öğretileriyle akla uygun yaşamayı, buna binaen ahlâki yasantının da akla uygunluğunu savunmuşlardır. Ancak akla uygun yaşama prensibini dillendiren Stoa ahlâkında ifade edilen doğaya uygunluk ile lâik bir ahlâki benimseyen Bacon'ın akla dayalı ahlâk anlayışı arasında önemli bir fark vardır. Evet her ikisi de aklın insan için ahlâki ilkeler koyabileceğini ve aslında doğaya uygun bir yaşamın aklın gösterdiği ilkelere göre mümkün olacağını söylemişlerdir. Fakat Bacon'ın akıl merkezli ahlâkının insanoğlunun refahı için doğaya hükmetmesinin gerekliliği üzerine kurulduğu iddia edilmiştir.¹⁸ Yine onun, bilimin ilerlemesine bağlı olarak doğanın insan tarafından fethedilmesini ve kontrol altına alınmasını tutku derecesinde istediği de öne sürülmüştür.¹⁹ Bütün bu düşünceler, kutsallıktan arındırılmış modern bir ahlâk anlayışını göstermektedir. Şöyle ki lâik düşünce, hiçbir şeyin hiçbir şekilde kutsal olanla bağının olmadığı inancı, sadece bu dünya sınırları içinde dolayısıyla gözlem ve deneye tabi olan pratikler üzerinden ahlâk, siyaset, kültür, tarih, felsefe vs. alanları tanımlar. Buna bağlı olarak tabiat ve varlığın kutsal olanla ilişkisi kesilip onda herhangi bir kutsallık bulunmadığına dair inanç benimsendiği, tabiat artık varlığı kendinden olarak algılanmaya başladığı için tabiat üzerinde düşünen ve inceleme yapan yaklaşımlardaki

¹⁵ Zagorin, *Francis Bacon*, 133.

¹⁶ Hugo Tristram Engelhardt, "The Search for A Universal System of Ethics", *Ethical Problems in Dialysis and Transplantation*, ed. Carl M. Kjellstrand vd. (Springer, 1992), 5; Daha fazla bilgi için bk. Istvan P. Bejczy, *The Cardinal Virtues in the Middle Ages* (Boston: BRILL, 2011), 135-221.

¹⁷ Patrick Curry, *Ecological Ethics* (Cambridge: Polity Press, 2011), 35-37.

¹⁸ Martin Phillips ve Tim Mighall, *Society and Exploitation Through Nature* (New York: Routledge, 2013), 15.

¹⁹ McReynolds, *Enhancing Our Way to Happiness*, 12, 36.

varlık hassasiyeti kaybolmuş, onu canlı bir varlık alanı gibi düşünme bilinci ortadan kalkmıştır. Halbuki özünde kutsal olup olmadığı bir tarafa klâsik düşünceye hâkim olan dünyanın ve varlık âleminin kutsal olandan bir iz taşıdığı ve kutsal alanı hatırlattığı yönündeki inanç, insan düşünce ve eylemlerinin biçimini belirleyen önemli hatta en önemli unsur olarak kabul edilebilir.

Doğa ve varlık hakkındaki bu algı değişikliğine bağlı olarak etik alana dair düşüncede de değişme meydana gelmiş; etik, teolojinin bir alanı olmaktan uzaklaşarak tamamen dünyevi ve felsefi bir söylem olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla etik hakkında konuşmanın mahiyeti, ilkelerini pratik/dünyevi hayattan düşünsel bir alan içine hapsedilmiştir. Bununla birlikte dinden bağımsız ve hatta tamamen dinin dışında gelişen modern seküler veya lâik etiğin ilkelerinin ve erdem tanımının belirleyicisinin ne veya kim olduğu da önemli bir soru/n olarak karşımıza çıkmıştır. Etik ilkelerin belirlenmesinde akla istikamet veren gücün ne olduğu sorusuna verilen cevaplardan birisi, ki aslında yaşayarak da doğruluğunu görüyoruz, teknolojik gelişmelerin temsilcisi olan uluslararası şirketler yani sermaye gücü olmuştur.²⁰

“Francis Bacon’ın Lâik Ahlâk Anlayışı” isimli bu makalede, filozofun bu konudaki düşüncelerini daha çok ikincil kaynaklardan derlemeye ve ortaya koymaya çalıştık. Dolayısıyla okuyucu, makalenin sınırları içinde onun lâik ahlâk görüşlerine dair doğrudan bir bilgi bulamayabilir. Bunun en önemli sebebi, konuyla alakalı çalışmaların yok denecek kadar az olmasıdır. Türkçe literatürde Bacon’ın bilim anlayışına dair akademik çalışmalara rastlamak mümkün iken ahlâki düşüncesine yönelik bir çalışma henüz yapılmamıştır. Batı literatüründe de aslında durum çok farklı değildir. Şöyle ki filozofun ahlâka dair görüşleri üzerinde doğrudan bir çalışma olmayıp özellikle bilim ve bilimsel yöntemle ilgili düşüncelerinin değerlendirilmesi sırasında ahlâk görüşlerine yer verilmiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu durumun gerisinde onun bir ahlâk filozofu dolayısıyla müstakil bir ahlâk eserinin olmaması vardır. Bu kaynak ve bilgi azlığı da bu makalenin kaleme alınmasındaki ana sebeplerden birisidir. Buradan hareketle böyle bir çalışma ile modern düşüncede dinden bağımsız lâik bir ahlâki dillendiren ilk kişi Bacon olmasına rağmen onun bu yönünün henüz çalışılmadığına dikkat çekmeyi amaçladık. Her ne kadar ahlâkın kaynağının din olamayacağına yönelik fikirler, Bacon’dan daha önceleri de dillendirilmiş olsa da o bilimsel metodu ahlâk düşüncesine de yansıtarak lâik bir ahlâkın taraftarı olmuştur. Buna dair düşünceleri, kendisinden sonraki ahlâk filozofları tarafından sürdürülmüş; dinden bağımsız bir ahlâk felsefesi, gerek eleştiri gerekse kabul edilme şeklinde onun ahlâk görüşleri üzerine eklenerek geliştirilmiştir.

1. Francis Bacon’ın Lâik Ahlâk Anlayışı

Ahlâk felsefesinde, ahlâkın kaynağının ne olduğuna yönelik soruya verilen farklı cevaplardan dolayı birbirinden farklı ahlâk görüşleri ve teorileri ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden birisi de, ahlâkın kaynağında herhangi bir dini inancın olamayacağını ileri süren lâik ahlâk anlayışıdır. Ahlâkın kaynağının Tanrı ve kutsal kitaplar olduğunu söyleyen dini ahlâka karşı ortaya çıkan bu yaklaşım, ahlâkın kaynağını insan ve akılda arayan bir düşünce sistemidir.²¹ Buna göre, lâik ahlâk insanın davranış ve eylemlerini iyi-kötü değer yargılarına göre değerlendirirken tamamen dinden bağımsız hareket etmektedir. Bu, lâik ahlâkın seküler bir özellik taşıması yani bilgi ve değerlerin anlam ve gerçekliğinin gözlemlenebilir olmalarında aranması ile ilgilidir. Buna göre etik değerler ve onların hakikat iddiaları, deney ve gözlem ile doğrulanabilir bir nitelik taşırlar.²²

²⁰ Curry, *Ecological Ethics*, 37-38.

²¹ Coşkun Can Aktan, “Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2009), 41.

²² Ronald R. Green, “Religion and medical ethics”, *Ethical and Legal Issues in Neurology*, ed. James L. Bernat vd. (The Netherland: Elsevier, 2013), 79.

Bu anlayıştan hareketle ahlâkın dine dayandırılmasına karşı çıkararak lâik bir ahlâkı benimseyenlerin başında Francis Bacon gelmektedir.²³ O, din ve dini kurallar olmadan da ahlâki iyi ve kötünün insan aklı ile belirlenebileceğini ileri sürmüştür. Akli, ahlâkın kaynağı gören bu yaklaşım, aynı zamanda, rasyonalist ahlâk olarak da nitelendirilebilir.

Bacon'ı bu şekilde rasyonel temelli lâik ahlâk anlayışını benimsemeye sevk eden etkenlerden birisi bilimde meydana gelen çok hızlı ilerlemedir. Bu ilerleme insanın hastalıklardan kurtulması ve böylece daha az acı çekmesini sağladığı için, daha ferah bir hayatın kapılarını açtığı için insanoğlu tarafından benimsenmiştir. Fakat bilim ve teknoloji son sürat ilerlerken, bu ilerlemenin insana daha konforlu, daha müreffeh ve daha sağlıklı bir hayat sağladığı düşünülürken bu hayat içerisinde ortaya çıkan ahlâki sorulara, örneğin genetik mühendisliği, biyoetik ve eşcinsellik gibi modern dönemde tartışılan bilimsel ve sosyolojik meselelere dair hem kavram üretiminde hem de problem çözümünde yetersiz kaldığı da iddia edilmiştir.²⁴ Bununla birlikte bir duygu ve yaşantı olarak ahlâkın, aynı zamanda, bir içsel huzur, tatmin duygusu olduğu düşünülürken modern problemlerin yarattığı duygusal tatminsizlik, güven eksikliği sonucunda ilerlemenin mutluluğu nasıl sağlayabileceği de yine sosyolojik ve psikolojik açıdan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bacon'ın rasyonel veya lâik ahlâkının açıklanmasında onun ruh anlayışına bakmak da gereklidir. Düalist bir ruh anlayışına sahip olan filozofun bu iki ruh arasında kurduğu ilişki, aslında, onun ahlâk anlayışını anlamada önemlidir. İnsan, rasyonel ve hayvansal olmak üzere iki ruha sahiptir; bunlardan rasyonel ruh, manevi ve insana özgü olup Tanrı tarafından yaratılmış iken hayvani ruh, hayvanlarla ortak olan yönümüzü temsil eder ve maddi bir yapıya sahiptir. Bu ruhun yeri baştır ve vücuttaki bütün sinir ağları boyunca hareket eder; kanın pompalanması ile tazelenir. Biri manevi diğeri maddi olan bu iki ruhtan hayvani ruhun rasyonel ruha hizmet ettiği ve onun emirlerini yerine getirdiği ileri sürülmüştür. Bu özelliklerine bağlı olarak rasyonel ruhun bilgisi vahiyden, hayvani ruhun bilgisi ise doğa üzerine yapılan düşünme ve araştırmalardan elde edilir.²⁵

Bu durumda Bacon, ahlâki öncelikle hayvani ruhla ilişkilendirmektedir çünkü rasyonel ruh ile ilişkilendirmiş olsa idi ahlâkın kaynağına Tanrı'yı koymuş olacaktı ki bu da lâik ahlâk görüşüyle çelişmesi anlamına gelecekti. Fakat ahlâkın rasyonel ruhla hiçbir ilişkisi olmadığını söylemek de zordur. Nitekim hayvani ruhun rasyonel ruhun hizmetinde olduğu yönündeki sözleri, ahlâki duygu ve davranışların ortaya çıkmasında ilk olarak hayvani ruhun daha sonra rasyonel ruhun etkili olduğu şeklinde anlaşılabilir. Bu öncelik sonralık ilişkisinden hareketle ahlâki hayvani ruhla açıklamaya çalıştığımız zaman insanın bütün arzu, heyecan, dürtülerinin, düşüncelerinin yani davranışlarının gerisinde bedeninin fizyolojik işleyişinin olması gerekir. Bu davranışlara iyi-kötü olarak değer biçilmesinde ise akıl etkilidir. Fakat bu durumda da aklın fonksiyonunun hangi ruha yani rasyonel ruha mı yoksa hayvani ruha mı dayandırılacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. İyi ve kötüyü akletme hayvani ruhun bir fonksiyonu olarak düşünülürse bunun anlamı aklın değer biçmesine herhangi bir akıl üstü, kutsal gücün müdahil olmadığıdır. Eğer akletme eylemi rasyonel ruhun bir işlevi olarak düşünülürse bu durumda rasyonel ruha bağlı bir aklın doğrudan Tanrı'ya bağlı olması sebebiyle ahlâkın kaynağı Tanrı'ya dayandırılmış olur ki bu da lâik ahlâk tanımıyla uygun düşmez. Buradan hareketle akletme eylemini hayvani ruhun bir fonksiyonu olarak ele aldığımızda ise ahlâkın amacına dair bir sonuca ulaşırız. Şöyle ki Bacon, rasyonel ruhun Tanrı tarafından yaratıldığını söylerken ona bir görev yüklememiştir. Yani rasyonel ruhun işlevinin ne olduğuna dair bir bilgi vermez sadece Tanrısal bir yönünden söz eder. Bununla birlikte hayvani ruhun, rasyonel ruha yani Tanrısal ruha hizmet ettiğini düşünür. Bu ise ahlâki davranışların amacından söz

²³ Albert Armin Ehrenzweig, *Law, A Personal View*, ed. Max Knight (Leiden: Albertus W. Sijthoff, 1977), 11; Aktan, "Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş", 43.

²⁴ McReynolds, *Enhancing Our Way to Happiness*, 5.

²⁵ Charlie Dunbar Broad, *Ethics and History of Philosophy: Selected Essays* (New York: Routledge, 2014), 123.

etmek anlamına gelir: Kaynağı bakımında kutsal olmayan ahlâkın amacı kutsala hizmet etmek ve dolayısıyla Tanrı'nın rızasını elde etmektir.

Burada konumuzla ilgili olan kısım, aklın vahyin emir ve söylemleri karşısındaki tutumudur. Şöyle ki akıl vahyi nasıl meşrulaştırmakta veya aklileştirmektedir? Buna verilen cevaplardan birisinde akıl ile arzular kıyaslama yoluna gidilerek aklın vahyi anlamaya çalıştığı ancak bu anlama çabasındaki dayanaklarının çok da sağlam olmadığı ileri sürülür. Dolayısıyla bir şeyin arzu edildiği için mi yoksa akli olduğu için mi kabul edildiğinin güçlü bir ölçütü ve delili yoktur. Ona göre, aklın Tanrı tarafından yaratılmış bir tabiatı kabul edebilmesinin imkânı ile arzuların vahyin bildirdiği emirleri istemesinin imkânı birbirine eşittir.²⁶ Yani akıl, şeylerin Tanrı tarafından yaratılıp yaratılmadığına dair bir inancı kabul edip etmeme hususunda aynı oranda güçlü delile sahiptir. Aynı şekilde arzuların da vahyin bildirdiklerine ya da tamamen tabii duygulara göre bir şeyi isteyip istememesinin haklılığı birbirine eşittir. Buna bağlı olarak dinin emirlerinin akıl için uygun veya kabul edilebilir olmaması da, özellikle bilimin her derde deva olacağına dair inancın yerleşmesiyle, makul ve meşru olacaktır. Bu ise bizi şöyle bir düşünceyle karşı karşıya bırakabilir: Aklın sınırları içinde kutsal metinleri anlamaya çalışmak ne kadar mümkün? Aklın vahye dair getirdiği açıklamaların hakikatinin delili nedir? Ya da ilahi metinlerdeki *Akletmiyor musunuz?*²⁷ sorusunun muhatabı hayvani ruh mudur?

Filozof, ahlâk ile iyi-kötü gibi kavramları Hıristiyanlıktan bağımsız olarak temellendirmeye çalışmıştır.²⁸ Ancak onun, ben-merkezli ve antisosyal davranış biçimlerini kınamak için, bütün dinlerde önemli bir ahlâki erdem olarak kabul edilen, hayırseverliğe çok sık başvurmuş²⁹ olması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Bazı ahlâki davranışları eleştirirken veya iyi davranışlara dikkat çekerken dini literatürde öne çıkan kavramlardan yararlanması lâik ahlâk görüşünün temellendirilmesini tartışmaya açık hale getirmektedir. Fakat Zagorin'e göre, Bacon, ahlâki iyi-kötü kavramlarını tanımlarken, her ne kadar Hıristiyan inancının yaklaşımına uygun bir tanımlama yapmış olsa bile, hiçbir şekilde Hıristiyanlığa başvurmamıştır.³⁰ Yine de dinin etkisini tamamen bir kenara bırakmayan düşünürün, eserlerinde dini inancın insan için esaret olduğunu söylemesine karşın toplumsal etkisini, ihtiyat payı bırakarak, kabul ettiği görülmektedir.³¹

Bunun yanında din ile felsefe arasında kurduğu ilişki de önemlidir. Bacon, felsefi alandaki bilgi derinliğinin insanları dine daha fazla eğilimli yaptığını felsefi bilgideki eksikliğin ise insanı ateizme götürdüğünü ifade etmiştir. Ancak bu ifadeyle dinin bir esaret olduğu yönündeki düşüncesi arasında bir çelişki varmış gibi gözükmektedir, çünkü esaret olarak tanımladığı dine eğilimin ve ilginin artmasını felsefi derinlikle ilişkilendirmiştir.³² Elbette kabul ettiği din, Tanrı kurallarına göre hayatın tanzim edildiği bir din olmayıp sadece hissi bir duyuş olarak var olan dindir ki lâik bir ahlâki doğuran da bu olmuştur. Dolayısıyla felsefe insanları akıl dinine, aklın egemen olduğu bir dine yönlendirecektir. Çünkü aksi bir açıklama, Bacon'ın felsefi bilginin insanı dine yönlendireceğine dair görüşü ile bir tenakuz doğuracak; bunun sonucunda ise felsefi bilginin özünde bulunan bağımsız düşünce nasıl oluyor da insanları bir esaretin içine düşürebiliyor? Sorusu akla gelecektir.

²⁶ Broad, *Ethics and History of Philosophy*, 123-124.

²⁷ Kur'an-ı Kerim: 2:44, 76.

²⁸ Henry Sidgwick, *Outlines of The History of Ethics for English Readers* (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1988), 158-159 (Dipnot 1).

²⁹ Bacon, *The Major Works*, xxxv.

³⁰ Zagorin, *Francis Bacon*, 133.

³¹ Aktaran Alex Schulman, *The Secular Contract: The Politics of Enlightenment* (New York: Continuum, 2011), 18.

³² Bacon, *The Major Works*, 371; Schulman, *The Secular Contract*, 19.

Bu şekilde ayırdığı din ile felsefe dolayısıyla din ile ahlâk anlayışının faydacı bir ahlâki benimsemesinde etkili olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü ileri sürdüğü etik anlayışın, temel karakteristik bakımından seküler yani lâik ve otonom iken amaçları bakımından sosyal ve müşterek bir özelliğe sahip olduğu ifade edilmiştir.³³ Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere, zaman zaman dini literatürde kullanıldığı biçimiyle bazı ahlâki kavramları kullanması dinin sosyal hayattaki etki gücünü önemsemiş ve kabul etmiş olduğunu göstermektedir.

Bu farkı, filozofun Ütopya'sında, *Yeni Atlantis*, görmek mümkündür. Eser, adeta bir dünya cenneti tablosu çizmektedir; Popper'in (öl. 1994) ifadesiyle, "cennetin yeryüzüne indirilmesidir."³⁴ Eserinde her şeyin bir düzen içinde olduğu, düzeni bozucu herhangi bir olumsuzluğun yaşanmadığı, insanların maddi hiçbir sıkıntı hissetmediği ve bu düzeni sağlayan ve kontrol eden, Tanrı'nın koltuğuna oturduğu düşünülebilen, bir kralın yönettiği bir ada cenneti veya Popper'in ifadesiyle yeryüzü cenneti tablosu çizmiştir.

Cennetin yeryüzüne indirilmesi ve böylece varlık kavramıyla birlikte ahlâkın tamamen pratik alana ait kılınması bir başka açıdan göreceli bir ahlâk anlayışına kapı açmaktadır. Çünkü ahlâki iyi kavramı da tamamen hayatın içinde anlam kazanan ve dolayısıyla kişilere göre değişen göreceli bir kavram olmaktadır. Filozof, bu dünyadaki iyinin göreceli olduğunu ve felsefe ile bulunabileceğini, mutlak iyinin ise ahirete ait olduğunu ve din vasıtasıyla buna ulaşılabileceğini ancak bu ikisinin birbiriyle herhangi bir ilişkisinin bulunmadığını düşünmüştür.³⁵ Bu şekilde düalist bir yaklaşımla dünyevi iyi ile mutlak iyi arasındaki ilişkinin koparılması, bir açıdan "mutlak iyinin niçin var olduğu" ve "insanı mutlak iyiye ulaştıracak esas unsurun ne olduğu" sorularını cevapsız bırakmakta diğer açıdan insanı mutlak iyiye ulaştıracak şeyin felsefi iyi olduğu ileri sürülmüş olmaktadır.

Bacon'ın Machiavelli (öl. 1527) benzeri bir tutumla etiğe yaklaştığına dair iddialar da mevcuttur. Buna göre, Machiavelli'nin realist ahlâkını kabul etmiş ve erdem gerekliliği kadar kötünün bilgisine de ihtiyaç olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Fakat filozof, Machiavelli ile kurulan bu benzerliğe 1624 yılında yaptığı bir konuşmadaki sözleri ile sanki karşı çıkar ve konuşmasında "Etiğin dinin veya kutsalın hizmetçisi/yardımcısı olması sebebiyle siyaseti asla etiğe dayandırmayacağım." ifadelerini kullanır.³⁶ Din kaynaklı bir etik ile siyasetin arasını ayıran, siyasi ahlâkın din ile hiçbir irtibatının olmamasına vurgu yapan bu sözleri, onun lâik bir ahlâk anlayışı ile örtüşmektedir. Ancak Machievelli'nin tavrının Bacon ile aynı olup olmadığının da düşünülmesi gerekir. Acaba Machievelli Bacon ile paralel bir düşünceyi mi savunur yoksa siyasi gücü kuvvetlendiren, otoriteye daha fazla hükmetme imkânı sağlayan dini kullanır mıydı? Bugün siyasi otorite sahiplerinin tutum ve tavırlarına baktığımız zaman Machievelli'yi görebiliriz. Nitekim toplumun en hassas noktalarından ve onu etkileme gücü en fazla olan din toplumun yönlendirilmesi ve siyasi avantaj devşirmek için çok rahatlıkla kullanılmaktadır.

Sonuç

Ahlâk filozofları arasında zikredilmemekle ve doğrudan bir ahlâk görüşü ortaya koymamakla birlikte Francis Bacon hem epistemolojik görüşüyle hem de dine yönelik yaklaşımıyla lâik bir ahlâkın modern dönemdeki ilk temsilcisi olmuştur. Yine o, İngiliz bilgi anlayışı ve bunun ahlâki yansıması olan empirizim yani deneycilik ile faydacı bir anlayışı ilk dillendirenlerden birisidir. Onun hem lâik hem de fayda temelli bir ahlâk anlayışını savunmasında döneminin sosyo-kültürel anlayışı ile bilim anlayışındaki değişmelerin etkisi olduğu açıktır. Nitekim Bacon, tümevarım yöntemini bilimsel araştırmalarda uygulayan bir düşünür olarak da öne çıkmıştır.

³³ Zagorin, *Francis Bacon*, 133.

³⁴ Schulman, *The Secular Contract*, 17.

³⁵ Zagorin, *Francis Bacon*, 132.

³⁶ Zagorin, *Francis Bacon*, 149.

Söz konusu sosyo-kültürel şartlar içinde İngiltere'nin sanayi devrimine bağlı olarak yürüttüğü sömürge politikasını daha da artırması gösterilebilir. Bu politikanın felsefi temelini ise hem o topraklarda ortaya çıkan ve gelişen evrimci görüşün "güçlü olanın ayakta kaldığı" yönündeki ilkesinde hem de bilimsel gelişmelerin yarattığı "bilgi güçtür" anlayışının ortaya çıkardığı psikolojik hissiyatta bulmuştur. Bilimin bir güç olduğuna dair düşüncenin zihinlere yerleşmesinde etkili olan ilk isim ise Francis Bacon olmuştur.

Sanayi devrimini hazırlayan daha sonra ise ondan beslenerek önemini ve gücünü artıran bilginin bir güç olduğuna yönelik telakki, zihinsel dönüşümü ve bilinç değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Artık insan tabiata hâkim ve onu yönetecek güce sahip olduğu inancıyla tabiatı kendi menfaat ve konforu için istediği gibi kullanabileceğine dair bir bilinç geliştirmişti. Bu bilinç, beraberinde, ahlâki görüş ve tavırlarda da değişikliğe sebep olmuş ve ahlâklılı olmanın amaç ve biçimleri farklılaşmıştır. Buna binaen bilgi sahibi olmak en önemli ahlâki düşünce ve davranış olarak öne çıkmış; hakikat ve anlam insanın hemen yanı başında, eliyle dokunup gözüyle gördüğü bu dünyada aranmaya başlamıştır. Bacon'la başlatılan lâik ahlâkın fikri zeminini de burada aramak gerekir.

Hakikat ve anlama dair arayışlar da dahil olmak üzere gerçekliğin bu dünyada ve hemen yanı başımızda görüp dokunduğumuz şeylerde olduğuna dair bir algının oluşması, zihinlerin entellektüel, soyut düşünme kapasitesini daraltan, bu yönde düşünebilme ve yeni fikirler ortaya koyabilme yeteneğini körelten bir şeydir aynı zamanda. Yine hakikatin deney dünyasında olduğu inancı, entellektüel düşünmenin yanında sanatsal yaratıcılığı da sınırlandıran bir etkiye sahiptir. Bugün sanat adına ortaya konulan ürünlere baktığımız zaman ki bunlar resim, müzik, mimari, sinema-tiyatro gibi farklı alanlarda olabilir, genelde kaba ve taklitten öte geçemedikleri görülmektedir. Bu ise ahlâkın tanımındaki ve ahlâki bakış açısındaki sığ düşünceyle yakından alakalıdır. Ahlâkın tanımının çok dar bir çerçeveye sıkıştırılması, ahlâkın bir dünya ve varlık görüşü olduğu yönündeki düşüncenin silinip birkaç davranışla sınırlandırılması, insanların kendi menfaatlerine olan düşünce ve eylemleri ahlâkileştirmeleri gibi tavırlar bahsettiğimiz düşünce sığlığının bir sonucu olarak rahatlıkla görülebilir.

Bacon'ın dinden bağımsız olarak temellendirmeye çalıştığı lâik ahlâkın olumlu ve olumsuz yönleri, insanların ahlâki ilkeleri benimseyip eyleme dönüştürmesindeki etkisinin kuvvet ve derecesinin ne olduğu tartışılabilir. Ancak şöyle bir olumlu yönünden bahsedilebilir: İnsan iradesinin ürünü olan ahlâki kötülüklerden dinin sorumlu tutulması ve kötülükler sebebiyle dinin suçlanmasının güçlü bir temelden yoksun olduğu ve dolayısıyla bu iddiaların doğru olmadığını anlaşılabilmesine lâik ahlâk vesile olabilir. Böylece eylemlerinin tek sorumlusunun insanın kendisi olduğu kabul edilebilir; iyi ve kötü davranışların ortaya çıkmasında inanılan doğrular ile iradenin gücünün etkisi farkedilebilir. İnanığımız doğruların tek belirleyicisi elbette sadece din değildir. Dinle birlikte lâik ahlâka ait kavramların tanımlanmasında, iyi ve kötünün açıklanmasında esas alınan kriterlerin tayin edilmesinde ve değerlerin değerlendirilmesinde de felsefi bir zeminin varlığı zorunludur. Bu felsefi zemini oluşturan ise, büyük oranda, seküler bir dünya görüşü ve ahlâk ortaya koyan evrim, faydacılık, pragmatizm gibi günümüzün yaygın felsefi anlayışlarıdır. Dolayısıyla lâik ahlâkın kavramlarını, tanımlarını, değer ölçülerini belirleyen de bu felsefeler olacaktır. Buna bağlı olarak lâik ahlâkın merkezine aldığı felsefi düşünceye göre kendi içinde farklılıkların olabileceği gibi bir gerçek de vardır. Nitekin Bacon'ın faydacılıkla ilişkisi düşünüldüğünde onun lâik ahlâkının oluşmasında daha çok faydacılığın etkili olduğu rahatlıkla söylenebilir. Belki de modern düşüncenin bireysel ve toplumsal açıdan kabul edilebilmesinde lâik bir ahlâkın varlığı hem faydalı hem de gerekli görülmüştür. Şu bir gerçektir ki fikir tohumlarının bir zeminde yeşerebilmesi için o fikre eşlik eden ahlâki bir boyutun ve yaşantının da olması gerekir.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can. "Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1, 1, 2009.
- Anay, Harun. "Jeremy Bentham'ın Etkisi ve Yararcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi". *Osmanlı Araştırmaları*, 37, 2011.
- Bacon, Francis. *The Major Works*. ed. Brian Wickers. New York: Oxford University Press, 2002.
- Box, Ian. "Bacon's Moral Philosophy". *The Cambridge Companion to Bacon*. ed. Markku Peltonen. Cambridge: The Cambridge University Press, 1996.
- Broad, Charlie D. *Ethics and History of Philosophy: Selected Essays*. New York: Routledge, 2014.
- Çağrı, Mustafa-Hökelekli, Hayati. "İrade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. Erişim 10 Ağustos 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/irade# 1>.
- Çotuksöken, Betül. "İnsan-Dünya İlişkisi İçin Francis Bacon'ı Yeniden Okumak". Erişim 16 Eylül 2019. http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2017/03/İnsan-Dünyaİlişkisi_İçin_FrancisBacon_YenidenOkumak.pdf.
- Curry, Patrick. *Ecological Ethics*. Cambridge: Polity Press, 2011.
- Ehrenzweig, Albert Armin. *Law, A Personal View*. ed. Max Knight. Leiden: Albertus Willem Sijthoff, 1977.
- Engelhardt, H. Tristram. "The Search for a Universal System Of Ethics". *Ethical Problems in Dialysis and Transplantation*. ed. Carl M. Kjellstrand vd. Springer, 1992.
- Fox, Michael W. *Bringing Life to Ethics: Global Bioethics for a Humane Society*. Albany: University of New York Press, 2001.
- Green, Ronald R. "Religion and medical ethics", *Ethical and Legal Issues in Neurology*. ed. James L. Bernat vd. The Netherland: Elsevier, 2013.
- Keha, Mine Kaya. "Modern Felsefenin Öncüleri: Descartes ve Bacon'da Yöntem Sorunu". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 56, Haziran 2016.
- McReynolds, Kathy, *Enhancing Our Way to Happiness: Aristotle Versus Bacon on the Nature of True Happiness*. Maryland: University Press of America, 2004.
- Phillips, Martin-Mighall, Tim. *Society and Exploitation Through Nature*. New York: Routledge, 2013.
- Schulman, Alex. *The Secular Contract: The Politics of Enlightenment*. New York: Continuum, 2011.
- Sidgwick, Henry. *Outlines of The History of Ethics for English Readers*. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1988.
- Wadley, John Henry. *Ethics, Principles and Logic*. Indiana: Author House, 2009.
- Zagorin, Perez. *Francis Bacon*. USA: Princeton University Press, 1999.